

УДК: 78.067.26(477.87)“1911/1913” Ф. Колесса

ЛЕМКІВЩИНА У ДОСЛІДЖЕННЯХ ФІЛАРЕТА КОЛЕССИ

Ірина ДОВГАЛЮК

*Кафедра української фольклористики імені академіка Філарета Колесси,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1/345, 79602 Львів, Україна,
тел.: (+38032) 293 47 20, e-mail: iradovhalyuk@gmail.com*

Філарет Колесса влітку 1911–1913 років для запису народних мелодій здійснив три експедиції на Лемківщину, вирішуючи власний проект з дослідження маргінальних українських територій і призбируючи матеріал для Руських томів видання австрійського уряду “Das Volkslied in Österreich” та Корпусу українського фольклору, запланованого ЕК НТШ. Всього Ф. Колесса відвідав 21 село Лемківщини, записавши понад 800 мелодій, з них щонайменше 220 на фонографічні валики. Зібрані в цих експедиціях і при інших принагідних нагодах мелодії були опубліковані окремим виданням 1929 року.

Ключові слова: Філарет Колесса, лемківський музичний фольклор, фонографування народної музики, фольклористичні експедиції, видання лемківського фольклору.

Дослідження лемківської традиційної музичної культури стало другим великим проектом Філарета Колесси у низці його студій фольклору українських маргінальних територій. Перша з цієї серії, бойківська експедиція 1910 року виявилася для вченого добрим початком [17], принісши фольклористу не лише цікаві польові записи, але й розуміння потреби продовження якраз регіональних досліджень, тим більше, що саме вони давали об’єктивний матеріал для подальших порівняльних розвідок вченого й обґрунтування його концепції про те, “що всі українські музичні діалекти зливаються в один пісенний стиль” [32, с. V]. Перейшовши від студій над окремими музичними фольклорними жанрами [31; 38] до монографічного вивчення народної музики окремих територій, таким наступним тереном для фронтального музично-етнографічного дослідження була обрана Лемківщина.

Студії Ф. Колесси над лемківським фольклором звично привертають увагу усіх, хто цікавиться цим краєм [5; 2, с. 17; 39, с. 117-118; 47, с. 5]. Не оминають цієї теми і дослідники власне доробку вченого. Втім, переважно це лише побіжні описи збирацької праці Ф. Колесси та її вислідів у різного роду біографічних розвідках про дослідника [4; 7, с. 78-87; 3; 27, с. 250-251; 48] та роботах з історії музичної фольклористики [6, с. 31; 44, с. 226-228]. Чи не найбільше інформації про його дослідження лемківського фольклору міститься у низці джерельних видань, зокрема у монографії самого ж Ф. Колесси “Народні пісні з галицької Лемківщини” [32], Хроніках НТШ за 1912 [34], 1918-1930 [8; 42; 9; 10; 11] роки, а

також і рукописних документах – насамперед рукописних матеріалах із лемківських експедицій у приватному архіві самого Ф. Колесси [29; 30], протоколах засідань філологічної секції та Етнографічної комісії НТШ [24; 25]. Тож оскільки спеціальних досліджень присвячених власне цій сторінці біографії Ф. Колесси, а відтак його лемківським експедиціям, наразі немає, пропонована розвідка покликана окреслити фольклористичні маршрути вченого Лемківщиною, проаналізувати його збирацьку методу, визначити роль фонографа у польовій роботі, підсумувати опубліковані результати та врешті дати оцінку цій сторінці творчої біографії вченого.

Загалом, окрім власних задумів і накреслень своєї подальшої праці, експедиції Ф. Колесси на Лемківщину були пов'язані із реалізацією двох великих проектів, у здійсненні яких серед інших галицьких фольклористів активну участь брав і Ф. Колесса. Одним із таких проектів був масштабний задум австрійського міністерства освіти, яке постановило підготувати й опублікувати багатотомний звід фольклору австрійської імперії, який мав вийти під загальною назвою “Das Volkslied in Österreich” (“Народна пісня в Австрії”). Матеріали народів, які населяли імперію, планували видавати окремими збірниками. Для публікації фольклору Галичини та Буковини була створена спеціальна Руська комісія, яку офіційно очолив Володимир Шухевич. І хоча цей проект був оголошений 1904 року і про нього у листопаді цього ж таки року вже писала галицька преса [41], власне Руська комісія була сформована шойно наприкінці 1907 року. Серед включених до її складу був і Ф. Колесса.

Однак, відсутність власне фахівців-фольклористів у створеній Руській комісії, а відтак і невдалі та безрезультатні спроби її керівництва налагодити роботу, привели до того, що укладання Руського тому затримувалося, а відтак виконання проекту опинилося під загрозою. Спасити ситуацію випало Ф. Колессі, який неофіційно очолив проект [13; 51], приступивши до обов'язків десь 1910 року. Дослідник одразу по новому підійшов до справи. До роботи були залучені найкращі фахівці-фольклористи, які на той час працювали у Львові – Осип Роздольський та Станіслав Людкевич, а також Богдан Вахнянин.

З поміж низки вимог, на виконанні яких організатори проекту робили особливий акцент, була публікація народних мелодій, як найбільш занедбаної ділянки етнографії. Крім того, за задумом віденського керівництва, основу таких томів мали скласти свіжо зібрані матеріали. Тож на галицьких фольклористів чекали нові музично-етнографічні дослідження. Ф. Колесса разом із іншими учасниками проекту активно взявся до роботи, провівши низку польових досліджень. Зокрема одну з перших таких збирацьких поїздок він здійснив влітку 1910 року на Бойківщину, а три, у 1911, 1912 та 1913 роках – на Лемківщину.

У архіві Ф. Колесси зберігається картка, написана його рукою: “200 українських народних пісень зібрав на Лемківщині в Сяноцькім повіті літом 1911 р. для видання *Volkslied in Österreich* Філарет Колесса”, і нижче “41 листів нот, 70 карток текстів”. Очевидно роботу Ф. Колесси прийняв офіційний керівник Руської комісії В. Шухевич, який поставив резолюцію з власним підписом: “Сорок одна картка формату великого нотного паперу”. Цей документ двічі проштампований печаткою з надписом “Народна пісня в Австрії” [30].

Тож вже незадовго, на черговому засіданні Руської комісії 19 грудня 1912 року було констатовано, що Комісія “розпоряжає матеріалом на два повні томи по 30-40 аркушів друку, з яких один би містив різнорідні пісні, співані по цілім краю, а другий пісні з Лемківщини” [49].

У червні наступного, 1913 року на засіданні Центральної комісії у Відні, після представлення зібраних фольклорних матеріалів з Галичини, члени комісії постановили у 1914 році опублікувати перший з Руських томів. І хоч матеріали і на другий том були зібрані, видання лемківського тому тимчасово відклали.

Інший проект, над яким у ті роки також активно працювали в Галичині, був ініційований уже членами Етнографічної комісії НТШ. Їхній задум був дещо подібним до австрійського – підготувати та опублікувати багатотомний Корпус, але хіба українського фольклору. Видання мало якнайповніше представити фольклор усієї України: і Наддністрянської, і Наддніпрянської [14]. Окремі томи Корпусу, на відміну від австрійського видання, мали представляти не регіони, а окремі жанри (веснянки, колядки та шедрівки, весільні пісні тощо). Над цим проектом ЕК НТШ розпочала працю влітку 1908 року. Ф. Колесса зголосився до участі і в цьому задумі.

Відтак обидва проекти були розпочаті в Галичині фактично майже одночасно. А оскільки завдання, які стояли перед їхніми виконавцями були подібні – в основу видань мали лягти свіжо зібрані матеріали, необхідно було вирушати у експедиції за новими матеріалами. Фактично, окрім О. Роздольського поїхати в терени та фахово записати народні мелодії було більше нікому, тож, як сказано вище, Ф. Колесса активно взявся до збирацької роботи*.

Про одночасну працю Ф. Колесси над цими обома проектами говорить і фінансування заду́мів. Як відомо, ЕК НТШ завше оплачувало своїм членам видатки на фольклористичні експедиції. Та у протоколах ЕК немає відомостей про фінансування експедиції Ф. Колесси 1911 та 1913 років. Така інформація про виділення коштів так чи інакше мусіла би прозвучати, як не на засіданнях Виділу НТШ, то хоча б на засіданнях ЕК. Тим більше, що у березні 1911 року було “постановлено, що кожний, хто користаєть ся підмогами на наукові цілі, без огляду на їх висоту, обов’язаний до місяця по закінченню праці, або найдалі до шістьох місяців по виплаті підмоги, предложити докладне справозданє з ужитя підмоги і завершеної праці” [19]. Для прикладу, фінансову субсидію у 100 корон 1911 року на фольклористичну експедицію для запису народного весілля було виділено Євгенові Форостині [21], який по приїзді з терену звітував про здобуті результати на засіданні ЕК [22].

Кошти для проведення музично-фольклористичного дослідження лемківського фольклору були виділені Ф. Колессі Етнографічною комісією хіба 1912 року. Проте і стосовно фінансування цієї поїздки також виникає низка запитань. Так, із протоколів засідань Виділу НТШ випливає, що було “призначено Філяретови Колессі на етнографічну екскурзію 150 кор.” [21]. По приїзді з експедиції збирач виголосив звіт, в якому, однак, подав явно менші цифри того, що йому вдалося зробити [34]. Фольклорист не тільки не перелічив усіх населених пунктів, де побував (називавши лише с. Маластів, Квятонь, Усте Руське, Ганчова, Брунари Вижні та Ставіша), але навіть і кількість мелодій, записаних у тих шести селах. Лише опублікованих згодом у Лемківському збірнику [32] наспівів є удвічі більше, аніж прозвучало у звіті на засіданні: насправді у згаданих селах фольклорист зафіксував не 150, а щонайменше 310 мелодій**.

* Улітку 1910 року розпочав збирацьку працю в ЕК Євген Форостина. Втім, він до Першої світової війни мелодії записував зі слуху.

** Таксування кількості записаних в терені мелодій зроблене на основі відомостей, взятих із рукописних зошитів Філарета Колесси: “Філ. Колесса: Лемківські пісні I, II, III”, у яких подані списки пісень, занотованих у лемківських експедиціях [29], а також даних із опублікованого збірника [32, с. V].

Разом з тим відомо, що австрійський уряд усім, хто прилучився до роботи над корпусом “Das Volkslied in Österreich”, зокрема, на експедиції, підбір та опрацювання фольклорних матеріалів, виділяв спеціальні кошти [50]. І хоча наразі достеменною інформації про розміри отриманих гонорарів саме Руською комісією немає, виглядає, що збір народномузичних матеріалів на Лемківщині Ф. Колесси оплатило саме австрійське міністерство, принаймні частково. Так, В. Шухевич у листі до Ф. Колесси (на жаль недатованому) сповіщає його про те, що Намісництво виділило на збирання пісенних матеріалів 1000 корон і просить його повідомити про це О. Роздольського та підготувати план роботи [30].

Отож, фольклористичні експедиції на Лемківщині Ф. Колесса проводив у рамках серйозних наукових проєктів, які ініціювали Австрійське міністерство просвіти й ЕК НТШ. Для своїх польових досліджень він вочевидь не випадково обрав саме Лемківщину, щоб, окрім інших завдань, за словами фольклориста “на основі зібраних паралель виказати спільности, які в сфері народньої музики зв’язують Лемківщину із сусідніми етнографічними територіями” [32, с. LIII].

Лемківські експедиції, як і переважну більшість подібних інших своїх теренових досліджень, Ф. Колесса проводив влітку, під час канікул. Маючи окрім певних наукових зацікавлень і проєктів ще й обов’язки перед родиною, він намагався поєднувати власні робочі плани із оздоровленням сім’ї. Син дослідника, Микола Колесса згадував: “Щороку вакації ми проводили на селі, найчастіше на Лемківщині... Улюбленими нашими місцями були села коло містечка Горлиці, Романів і Маластів” [23, с. 69]. Тож літні відпочинкові помешкання Ф. Колесси ставали на якийсь час своєрідними дослідницькими базами. До його оселі з навколишніх сіл приходили народні виконавці та звідси збирач вибирався у кількадевні музично-етнографічні поїздки до дальших поселень.

Таким місцем, де влітку 1911 року спинився Ф. Колесса та зробив, за його ж словами, свій перший лемківський “осідок” [32, с. V], стало село Риманів Сяноцького повіту* – популярна у ті роки курортна місцевість, куди приїжджали на відпочинок сім’ями. Риманів знаходився за межами Лемківщини, хоча і при самому її кордоні, що очевидно стало причиною того, що мелодії з цього села збирач не трактував як лемківські, а відтак і не записував. Натомість, збирач активно фіксував пісні у сусідніх з Риманівом селах. Так, у с. Дошно він записав 50 мелодій від співаків родини Коваль: господаря Ваньо, його жінки, дочки і швагра, а також 61 пісню у с. Волтошова [29] у хаті родини Драгузів. Микола Колесса так описував працю батька у тих експедиціях: “По неділях приходили до нас селяни, не з самого ранку, звісно, спочатку ми йшли усі на Службу Божу, а потім починалася для тата праця. Селяни часом жадали, щоби їм за спів платили крейцера, і тоді співали” [23, с. 70].

Вирушивши у сплановану поїздку за новими фольклорними матеріалами, Ф. Колесса записував народну музику в Яслиській Волі Нижній і Шклярах. Приїхавши в якесь село, він зазвичай спинявся у якомусь обраному домі куди і сходилися співаки з цілої округи. “Про величезне багатство пісень у тих сторонах, – писав згодом Ф. Колесса, – засвідчує та обставина, що вибравшись на два дні в гори записав я у Яслиській Волі Нижній 27 пісень, а в Шклярах протягом 5-6 годин 65 пісень” [32, с. V]. Вочевидь матеріал був неймовірно цікавий для Ф. Колесси, бо така значна кількість нотованих зі слуху мелодій, записаних за два дні дійсно

* Сьогодні: с. Риманів (Rymanów), повіт Кросно, підкарпатського воєводства, Польща.

вважає. Мабуть, під час цієї поїздки фольклорист записав також ще одну пісню у с. Кам'янка від “камінецьких молодичь”, про час фіксації якої немає наразі жодних точних відомостей. Найімовірніше він зафіксував її у с. Шкляри, а можливо і під час короткої зупинки по дорозі в Яслиську Волю Нижню. Принаймні у рукописному зошиті Ф. Колесси, у якому подана наскрізна нумерація зафіксованих у цій поїздки пісень, вона є між мелодіями з с. Шкляри і с. Яслиська Воля Нижня. Більше того, початково коло пісня було зазначено “с. Шкляри”, а вже згодом чорнилом було поправлено: “Камінець” [29]. Загалом цього року Ф. Колесса записав щонайменше 204 мелодії.

Подібно, за організацією побуту та праці, була проведена і експедиція в серпні 1912 року. Про цю поїздку Ф. Колесса писав зокрема так: “Вибравши собі осідок у Маластові Горлицького пов[іту] записував я пісні також у сусідніх селах – Ропиці й Пантні; незвичайна живучість народної поезії виявилась особливо в Пантні, де я зібрав того літа 134 пісні” [32, с. V-VI]. Спираючись на інформація з польових зошитів [29], ці цифри можна дещо уточнити, так у с. Пантні дослідник зафіксував 135 мелодій, с. Маластів – 112, Ропиці Руській (сьогодні Ропиці Горній) – 9. Невелика кількість записів із останнього села була пов'язана з тим, що саме у цей час, на початку серпня, у Ропиці Руській працював видатний фонографіст народної музики Осип Роздольський. І дійсно, в серпні 1912 року він на 54 валики схопив щонайменше 271 мелодію [15, с. 28].

Проводячи експедиційний сеанс у Маластові, Ф. Колесса, як виглядає, записав одну пісню з с. Середнє Велике. У рукописах фольклориста, у списку пісень із с. Маластів, коло однієї із них дописано “Середнє велике пов. Ліско”. Фольклорист не раз користувався різними іншими принагідними ситуаціями, як, наприклад, пісню “Недалеко верба бучка” він записав у Маластові від свах у корчмі [32, № 371].

Окрім записів, зроблених у Маластові та навколишніх селах, Ф. Колесса здійснив десятиденну музично-етнографічну поїздку в гори Горлицького та Грибівського повітів. Експедиція принесла йому “неожидано багате жниво” [32, с. V-VI]. Фольклорист відвідав села Усте Руське, де записав щонайменше 63 пісні, Ганчові – 90 й Висовій – 73, а також ненадовго зупинився у селах Квятонь (13 пісень), Брунари Вижні (14 пісень) та Ставіша, де провів сеанс у господі Романа Лаврина, зафіксувавши 16 творів.

Описуючи маршрути власних поїздок Ф. Колесса у своїх офіційних звітах не згадав ще про чотири населені пункти та записані там пісні. Зокрема, це два села Горлицького повіту – Блехнарка (2 пісні) і Лосє (1 пісня) та два з Пряшівщини – Нижній Тварожч (2 пісні) та Цигелка (5 валиків). Те, що запис у цих селах був зроблений таки 1912 року свідчить інформація з рукописного зошита збирача. Насамперед це перелік пісень, записаних саме цього 1912 року, серед яких і твори з сіл Тварожч Нижній та Лосє. Додатковим свідченням праці Ф. Колесси в цих населених пунктах саме в цій експедиції є також географічне розташування сіл. В архіві Ф. Колесси збереглася титульна сторінка чернетки на якій, зокрема, зазначено, що “дві пісні записано в Тварожичу нижнім на Південному Підкарпаттю (проти Висовій)” [29], тут також згадуються і записи з Блехнарки. У цій поїздки Ф. Колесса відвідав ще одно лемківське село, також розташоване у Словаччині, рекордувавши там щонайменше п'ять валиків. Про роботу в Цигелці є окремі згадки серед рукописних матеріалів дослідника [29], а також паспортні відомості з футлярів валиків [26]. Ф. Колесса навіть транскрибував мелодії з валків в січні 1922 року,

проте з невідомих причин жодна пісня з цього села опублікована не була. Можливо через те, що с. Нижній Тварожч і Цигелка знаходилися вже на території Словаччини, тож Ф. Колесса і не надто афішував свій перетин кордону.

Вертаючись назад до Маластова фольклорист правдоподібно заїхав і у с. Лосе. Втім вірогіднішим є те, що Ф. Колесса у цьому селі не був, а пісню записав принагідно, можливо в одному із вище згаданих сіл. На таку думку наштовхує позначка збирача коло пісні: “Записано від д. Онуфр. Івашкова з Лося” [32, № 409], на відміну від, скажімо, інших: “Сп[івала] Орина Лаврин” [32, № 418], або “Сп[івав] свящ. Мартинович” [32, № 400]. Про виконавця з с. Лосе Ф. Колесса не згадує більше ніде. Всього ж 1912 року фольклорист зафіксував щонайменше 550 пісень.

Порівняно найменш результативною була експедиція Ф. Колесси на Лемківщину 1913 року. Влітку цього року він побував на заході Лемківщини, де працював лише у двох селах Новосандецького повіту: “в с. Андріївці над Попрадом коло Жегостова”, записавши основну масу матеріалу – 47 мелодій, з яких 30 творів рекордував на фонографічні валики, а решту – зі співу та в “Поворознику під Криницею” [32, с. VI], де занотував всього дві мелодії. Всього у цих селах було записано не менше 49 пісень.

Трохи дивною є порівняно незначна кількість зібраного матеріалу у цій експедиції. Взагалі ж, із спогадів Миколи Колесси відомо, що перед тим, як вирушати із всією родиною на відпочинок, Ф. Колесса спочатку сам “їхав в якесь село, домовлявся з одним із селян, що мав свою господу, і платив йому завдаток. Потім повертався додому і забирав нас усіх” [23, с. 69]. Можливо, що саме під час такої оглядової поїздки з вибору місця відпочинку родини і були зроблені фольклорні записи. На це вказує не тільки відносно мала загальна кількість записаного – всього 49 мелодій, а і те, що дослідник переважно більшість із зафіксованого рекордував на фонографічні валики. Таку методику фіксації матеріалу він використовував тоді, коли був у дорозі і не мав достатньо часу на нотації з голосу. Крім того впадає у вічі досить неупорядкована, як би зроблена нашвидкуруч, паспортизація записаних творів, а інколи і повна відсутність інформації про виконавців, особливо тих, спів яких був схоплений на фоновалики.

Тож три лемківські експедиції було сплановано так, що Ф. Колесса поступово, своєрідними смугами – з півночі на південь, фронтально дослідив територію центрально- та західно-північної Лемківщини, фактично прозондувавши її до польсько-словацького кордону. Кожна з трьох експедицій поступово просувалася на захід. Ф. Колесса не спинявся хіба у тих місцевостях, які обстежував О. Роздольський. Такі смуги були пов’язані, певним чином, і з певними географічними чи побутовими факторами. Так, експедиційні маршрути збирача пролягли “вподовж річки Білої”, або ж “впродовж гостинця Риманів-Яслиська” [32, с. VIII].

Водночас, у такому фронтальному обстеженні території явно простежуються засадничі принципи, характерні для експедицій розвідкового типу, що проявилася, насамперед, у їхньому географічному плануванні, а також у способі бадання території. Саме цю дослідницьку методику у Галичині вперше застосував О. Роздольський [16, с. 73-80], а його експедиційними напрацюваннями Ф. Колесса скористався ще у своїй бойківській експедиції 1910 року.

Намагаючись максимально охопити обрану для зондування територію, Ф. Колесса використовував засадничі принципи так званого “кущово-гніздового” способу дослідження. Тобто, для запису фольклору спочатку обиралися базові села,

у яких робились основні записи матеріалу, а відтак села-сателіти, де провадилась контрольна фіксація народномузичного матеріалу. Додатковим свідченням використання подібної методики і Ф. Колесою є і кількість записаних у тих чи інших селах пісень. Наприклад, таким базовим населеним пунктом явно виступає с. Висова, де було зібрано 73 твори, а його селом-сателітом – Бліхнарка, де фольклорист записав всього 2 пісні. Або ж, базове село Ганчова (90 пісень) і її сателіти Ставіша (16 пісень) та Квятонь (13 пісень), базове село Устя Руське (63 пісні) та його сателіт – Брунари Вижні (14 пісень). Основною ж відмінністю від подібних теренових досліджень О. Роздольського були хіба менші відстані між базовими селами.

В експедиціях Ф. Колесса намагався вичерпно зібрати як усі побутуючі на Лемківщині музичні типи, так і якнайповніше представити жанрову сітку пісенної традиції лемків. Серед записів – обрядові мелодії: колядки, щедрівки, гаївки, собіткові, обжинкові, весільні та хрестильні. Найбільше, звісно, звичайних пісень.

Допомогу у збирацькій роботі Ф. Колессі на Лемківщині надавали місцеві священики, зокрема, о. Л. Волянський, о. Гр. Калинович, о. Ор. Мартинович, о. Ор. Сандович, о. Ів. Татарів, які зі слів фольклориста гостили його “в часі згаданих етнографічних екскурсій по Лемківщині та влекшували контакт із селянами”. Дехто з них ще й ставав інформантом, як, наприклад, отець Ор. Мартинович з с. Висова від якого Ф. Колесса зафіксував народні мелодії не тільки з живого виконання, але рекордував його спів і на фоновалики [32, № 405, 400].

Все ж, серед інформантів Ф. Колесси були здебільшого селяни, “переважно дівчата й молоді жінки, рідше старші жінки та виїмково мужчини” [32, с. VI]. Фольклорист згадував, що всюди зустрічався з прихильним “у селян відношенням до мого діла й розумінням для моїх слів про велику вартість і красу народної пісні. Нераз можна було завважити навіть суперництво межі співачками, котра більше й краще заспіває” [32, с. VI]. Серед найталановитіших виконавців – сорокалітня вийтиха з с. Ганчова Анна Мигаль, від якої дослідник рекордував 24 мелодії (третину з усіх фонографованих у цьому селі).

Серед польових заміток збереглися характеристики, які Ф. Колесса дав народним виконавцям. Так, наприклад, він описав виконавців із Ганчови: “Марія Пирч (старенька жінка) співає трясучим голосом, але дуже чисто”, або “співали сільські жінки в середнім віці; одна лиш Марина Пирч понад 60 літ співала дрозжачим голосом. Один лиш мужчина в середнім віці – Онуфр. Вандзіляк – господар бідак (закреслено. – *І. Д.*) малоземельний” [29].

Записував збирач здебільшого від співаків-солістів, однак іноді траплялось і від гурту, як, наприклад у с. Андріївка, де він рекордував пісні від “Марії Головач з дівчатами” [32, № 348, 514, 566], “Анни Русиняк з дівчатами” [32, № 618], або ж “Пазі Семчишин з дівчатами” [32, № 2156, 3266], у Брунарах Вижніх від Ганки Потоцької, Агафії Галькович та Ульки Войнович [32, № 2516, 317, 477, 498].

У лемківських експедиціях Ф. Колесса фіксував мелодії “або на місці, з голосу співця, або схоплював на валики фонографу, та вже пізніше переводив на ноти” [32, с. VI]. Маючи певний досвід праці з звукозаписувальним апаратом і на практиці оцінивши всі його можливості у попередніх фольклористичних експедиціях, він намагався максимально використати фонограф і у своєму новому проєкті. “Признаємо велику вагу і просто необхідність фонографу для вірного записування мелодій, – писав згодом Ф. Колесса, – особливо таких, що визначаються багатством мелізматичних прикрас та свобідним, невязаним ритмом (як н. пр. укр. народні думи) або не привичними тонорядами з нейтральними інтервалами і т. і.” [32, с. LVI].

Втім, у першій, 1911 року лемківській експедиції збирач для запису мелодій фонографом не послуговувався, очевидно його з собою тоді і не мав. Пісні він записував виключно зі співу селян, на живо. Та вже у наступних двох поїздках у цей регіон, 1912 та 1913 років, фольклорист доволі інтенсивно до своєї збирацької праці задіявав фонограф.

Загалом, у методиці використання Ф. Колесою звукозаписувального апарату виразно простежуються певні закономірності. Зокрема, у селах, де фольклорист зупинявся на довше – “осілих” та сусідніх з ним, він записував мелодії здебільшого з голосу. Так у с. Маластів зі співу інформантів він зафіксував 105 мелодій, тоді як на фонографічні валики схопив лише 7 творів [29]. Ситуація, із записом наспівів у селах, розташованих поблизу Маластова – Пантні та Ропиці Руської, у яких збирач фіксував пісні не покидаючи осідлої бази, ще красномовніша. Тут фольклорист взагалі не користувався фонографом і це при тому, що саме у Пантні він записав найбільшу кількість лемківських мелодій за час усіх трьох експедицій – 135.

Однак, вирушаючи в поїздки до сіл, розташованих трохи далі, Ф. Колесса обов’язково брав з собою фонограф. Так, вибравшись 1912 року на 10 днів у гори, фольклорист активно послуговувався можливостями звукозаписувального апарату. На таких, “виїзних” сеансах використання фонографа, звісно, економило час та давало можливість згромадити більше мелодій. Так із 269, записаних під час цієї музично-етнографічної мандрівки мелодій, 159 було схоплено на фонографічні валки [29]. У деяких селах фольклорист фіксував мелодії виключно на фонограф, як скажімо у с. Ставіша де було рекордовано 16 пісень. У інших, як наприклад, с. Ганчова, кількість фонографічно записаних мелодій також була доволі значною – із 90 мелодій 79 було схоплено на 13 валиків, а у с. Висова відповідно із 73 мелодій – 39 рекордовано на 6 валиків. Бувало ж, хоч і значно рідше, навпаки – у с. Усте Руське з 63 мелодій хіба 21 була рекордована на 6 валиках, чи с. Квятонь – єдине село, де всі 13 мелодій фольклорист записав безпосередньо зі співу. Але тут виконавцями були дві старші жінки, тож Ф. Колессі, можливо, збирацький сеанс з ними було простіше провести без новітньої техніки.

У експедиції 1913 року Ф. Колесса також активно послуговувався фонографом. У Андріївці із 47 записаних творів, 30 було рекордовано на шести валиках. Загалом у двох, 1912 та 1913 років польових збирацьких поїздках було зафонографовано близько 40 воскових циліндрів.

Фіксуючи репертуар народних виконавців на фоновалики, Ф. Колесса рекордував лише перші строфи пісень, хоч не так “щільно”, як це робив О. Роздольський. Решту словесного тексту писав у чернетці. Переважно на один восковий циліндр він схоплював 5-6 пісенних наспівів. Таку методику запису народних мелодій, яка в ті роки уже широко практикувалася в Центрально-Східній Європі, вперше у Галичині застосовував все той же О. Роздольський. Інколи Ф. Колесса наприкінці валика записував представлення народних співаків.

Отож, фонографування народної музики на воскові циліндри значно скорочувало час перебування Ф. Колесси в дорозі та давало йому можливість схопити більшу кількість мелодій, які згодом, у спокійній домашній обстановці можна було покласти на ноти. Тим більше, нервово виснаження після транскрибування мелодій дум таки давалося взнаки і фольклорист, вочевидь, потребував для нотування спокійної та погідної обстановки.

Проте, надаючи великого значення фонографуванню, Ф. Колесса ніколи не впускав нагоди фіксувати мелодії і з голосу співаків. Звісно, фонограф полегшував

роботу збирача і то дуже суттєво, але фонозапис мав і свої вади. Оскільки на валику рекордували переважно хіба перший куплет пісні, через хвилювання, або ж інші причини, виконавцеві не завжди вдавалося зразу добре проспівати. Він міг сфальшувати чи просто помилитися. Фактично тільки прослухавши всі строфи, можна було зрозуміти де були випадкові огріхи, а де саме так і належало виконувати твір. Помилки співака, були часто викликані боязню співу у фонограф, що спричиняло деяку напруженість і приводило до певної штучності виконання. Так, Опанас Сластьон, відомий виконавець та дослідник дум, про подібну ситуацію, зокрема, писав: “При співі в фонограф завжди з’являється якесь хвилювання і через те мимоволі являються якісь хиби. Принаймні я себе не пізнав і здивовано запитував – невжеж се я співаю?” [46, с. 273].

Тому Ф. Колесса, маючи на той час уже чималу транскрипційну практику і знаючи усі тонкощі та нюанси при нотуванні мелодії як з живого виконання, так і фонографічного валика, сповна користувався обома способами. Саме при слуховому записуванні легше було виокремити випадкове від закономірного. Нотуючи мелодію зі співу, фольклорист міг узагальнити почуте та передати його на письмі, тим самим подаючи транскрибовану мелодію без випадкових неточностей. З цього приводу Ф. Колесса, зокрема, писав: “Та годиться зазначити, що записування народніх мелодій безпосередньо з голосу подекуди має перевагу подібну, як рисунок над фотографією, бо ж записувач лекше може відрізнити випадкове від постійного: в ритміці – випадкові продовження й скорочення, прискішування й звільнювання від постійної зміни такту; в мелодіці – випадкові фальші й недотягання від постійного пересування ступенів скалі і т. і.” [32, с. LVI].

Такою методикою, тобто “двооякими записами (здійсненими за допомогою фонографу та слуховими) користувався також проф. Роберт Лях” [37, с. 27]. Подвійні, дублюючі записи, на думку Ф. Колесси давали можливість виявляти “численні відміни, які вводять народні співаки у мелодію при щоразовому її повторенні, що виразно свідчить про стан безперервної флуктації, в якому знаходиться народна пісня, або ж про схильність народних співаків до імпровізування” [37, с. 27].

Аналіз записаного Ф. Колессою фольклорного матеріалу схиляє до думки, що під час збирацьких сеансів він спочатку прослуховував співаків і тоді вирішував, що нотувати із співу, а що записувати на валики. Так, скажімо, від Юстини Чопор з с. Ганчова шість мелодій було схоплено на фоновалики [32, № 48, 151, 485, 521 а, 547, 549 в], а чотири записано зі співу [32, № 23, 109, 319, 483 б].

Фольклорист значну увагу приділяв запису варіантів мелодій, які фіксував або ж від одного виконавця, або і від різних. Не рідко він рекордував на фоновалики і по декілька варіантів пісні з одного села та з ним сусідніх: ([32, № 549 а-г] – три варіанти мелодії від різних виконавців з с. Ганчова, один – з с. Висова). Окрім того, Ф. Колесса інколи фіксував пісні від одного виконавця на фоновалики і тут же робив нотацію від нього зі співу, як наприклад від Орини Кристинич з с. Висової [32, № 397 а, б]. Інколи записував Ф. Колесса і від одного виконавця два варіанти однієї мелодії на фонограф, як скажімо, від Анни Мигаль з с. Ганчова [32, № 495 г, г]. Показовою різноманітністю варіантів представлена мелодія під № 493 [32]. Сім варіантів цієї пісні були зафіксовані як на валики так і транскрибовані зі співу, були схоплені як у одному селі, так і різних, два варіанти було зафіксовано на валики від однієї виконавці (Олени Сокол), решта від інших. Причому більшість мелодій були підібрані з різними текстами, а дві весільні з с. Андріївка з однаковим. Ці дві пісні були зафіксовані і на фоновалик, і нотовані зі співу [32, № 495 г, г].

Отож, Ф. Колесса у своїх польових фольклористичних дослідженнях застосовував запроваджену О. Роздольським методику розвідкового бадання території. Проте маючи, на відміну від свого попередника-фонографіста, музичну освіту та будучи ще й умілим транскриптором, він вперше у Галичині застосував у експедиційній практиці методику дублюючих (слухових і фонографічних) записів, перейнявши її, як виглядає, від європейських колег. Згодом, цю ж методику подвійного, слухового та фонографічного документування він використовуватиме і в наступних своїх регіональних експедиціях, зокрема у збирацькій музично-етнографічній поїздці, здійсненій разом з видатними польськими дослідниками Казімежем Мошинським та Ядвігою Клімашевською на Полісся 1932 року [12, с. 54].

З початком Першої світової війни робота над підготовкою руських томів видання "Das Volkslied in Österreich", як і Корпусу українського фольклору була призупинена. Не продовжили праці над цими збірками і з настанням миру. Однак Ф. Колесса не полишив задуму опублікувати лемківські мелодії. На одному із перших повоєнних засідань ЕК в жовтні 1919 року він на заклик Голови комісії Володимира Гнатюка про потребу відновити видавничу справу, зокрема публікацію "Етнографічного збірника", звернувся із питанням "чи не міг би тепер видрукувати лемківських і угорських мелодій, яких у нього набралось би на цілий том" [25, арк. 5].

Однак, незважаючи на намагання В. Гнатюка оживити роботу ЕК, за словами представника Виділу НТШ Василя Щурата (на той час голови НТШ), "з огляду на фінансове положення товариства, брак усякої субвенції, дуже слабкі книгарневі доходи" [25, арк. 5] на видання збірника мелодій у товариства коштів не було. Після обговорення Колессівської пропозиції, з надією на кращі зміни, було таки ухвалено "помістити в дальших томах 'Матеріялів'... 'Лемківські та угорські мелодії' Ф. Колесси" [25, арк. 5].

Проте довгі роки ця резолюція так і залишалася хіба в проектах. Незважаючи на доволі активну працю Філологічної секції НТШ, робота її Етнографічної комісії на початку 20-х років ХХ століття була фактично паралізована. Однією із засадничих проблем такої ситуації стала відсутність коштів, необхідних не тільки "на друк видань, але й на уряджування наукових екскурсій, на оплачуване оповідачів та збиране матеріялів, на фотографій, валки для фонографів і ин" [25, арк. 6]. У черговому звіті про діяльність Виділу НТШ, зокрема було сказано: "перший раз, від коли Товариство перемінило ся в наукове, відпали йому всі субвенції, і краєві, і державні, визначувані на піддержуване наукової діяльності" [8, с. 2]. Окрім того, результативна діяльність членів ЕК була утруднена та "неможлива тепер не тільки з браку фондів, але і політичних причин. Доступ чужому інтелігентови (а ще з фонографічним апаратом) до села дуже утруднений і він більше тратив би часу на воловодження з поліцією, як на записи" [42, с. 16].

Тож наступне засідання комісії, відбулося аж наприкінці травня 1922 року. На ньому було "сконстатовано, що 'Етнографічний збірник' не друкується від 1916 року, а 'Матеріяли' від 1919" [25, арк. 6]. Відтак знову було піднято питання про публікацію "Лемківських та угорських мелодій" Ф. Колесси у черговому томі "Матеріялів до етнології".

Ситуація із виданням фольклорних матеріялів не змінилася і у наступні роки. На черговому засіданні ЕК НТШ, яке відбулося 14 листопада 1925 року вкотре повернулися до цього питання [25, арк. 6]. Однак на цей раз Ф. Колесса запропонував до друку хіба лемківські мелодії. Пісні, які він призбирав на Закарпатській Україні

на той час уже були опубліковані в Ужгороді, дякуючи ініціативі та сприянню Івана Панькевича [33]. На засіданні ЕК Філарет Колесса не тільки вкотре проінформував присутніх про бажання публікувати зібрання народних мелодій, але і докладно пояснивши потребу друку такого видання, представив “збірник лемківських пісень з текстами й мельодіями, що містить коло 700 пісень зібраних на фонограф в різних околицях Лемківщини” [25, арк. 8]. Після його виступу зав’язалась дискусія у якій взяли участь В. Гнатюк, Іларіон Свенціцький, О. Роздольський та й сам Ф. Колесса та знову було “рішено видати Збірник Лемківських пісень у Матеріалах до етнології” [25, арк. 8].

Вже за два тижні, 28 листопада, проект збірника “Лемківські пісні” дослідник представив і на засіданні Філологічної секції НТШ, після чого відбулося активне обговорення планованого видання в якому “забрали голос проф. [Іван] Огієнко, др. [Іван] Брик, [Іван] Зілинський, др. [Ярослав] Гординський, др. [Остап] Макарушка, [Михайло] Тершаковець, [Філарет] Колесса, проф. [Кирило] Студинський” [24, арк. 43]. В результаті черговий раз ухвалили надрукувати реферовану “працю Др. Колесси в Матеріалах до української етнології” [24, арк. 44]. Проте, як виглядає, була ще одна проблема у публікації призбираних Ф. Колессою мелодій. На одному із попередніх засідань Виділу НТШ була прийнята постанова про “недрукування матеріалів у виданнях Т-ва” [24, арк. 44], тому і було поручено М. Тершаковцю “поставити внесок на найближшому засіданні Виділу в справі частинної заміни давньої ухвали” [24, арк. 44].

Представляючи на засіданнях і Етнографічної комісії, і Філологічної секції свій проект збірника лемківських мелодій фольклорист, правдоподібно, мав хіба загальну концепцію видання і може якісь окремі приклади для аргументації необхідності його друку. Як виглядає, тільки після постанови публікувати лемківські пісні він серйозно взявся не тільки до їхнього упорядкування, але і продовжив перерване війною транскрибування народних мелодій з фонографічних валиків. Як зазначено на футлярах уцілілих сьогодні валиків, такою роботою дослідник активно займався у 1925-1926 роках. Так, мелодії схоплені у с. Ганчова він транскрибував 25 грудня 1925 року, 14 квітня та 8 травня 1926, а з с. Андріївка – 1 та 10 вересня 1925 року. Подібні позначки є і на рукописах транскрипцій: “Готове до друку 11. 08. 1923”, або “Готове до друку 11. 08. 1927” [29].

Не виключено також і те, що на засіданні Філологічної секції під час зацікавленого, як впливає бодай із кількості виступаючих, обговорення прозвучали фахові та варті уваги поради зважаючи на які дослідник взявся доопрацювати збірник. На засіданні філологічної секції наприкінці жовтня 1926 року Ф. Колесса знову реферував “свою працю п. н. ‘Лемківські мелодії’ (Мелодії народних пісень з Лемківщини)” [24, арк. 47].

На засіданнях філологічної секції НТШ обговорювали і теоретичні розвідки Ф. Колесси, які мали увійти до збірника. Так, на січневому зібранні 1929 року фольклорист “реферував свою працю ‘Перегляд і групування лемківських пісень по змісту’” [24, арк. 55], яку згодом помістив у збірнику як функційно-тематичний показник до пісень. В обговоренні представленого дослідження взяли участь І. Брик, Я[рослав]. Гординський, І. Свенціцький та М. Тершаковець. Відтак, на наступному, березневому засіданні цього ж таки року, Ф. Колесса зреферував ще одну “свою працю ‘Українські музичні діалекти і характеристичні признаки лемківських мелодій’. Після дискусії, у якій взяли участь І. Свенціцький і Я. Гординський ухвалили працю друкувати” [24, арк. 56], як вступну розвідку до пісенної збірки.

Про публікацію нового збірника народних мелодій довідався і Климент Квітка та щиро підтримав галицького дослідника. У листі, датованому липнем 1927 року, він писав: “Я дуже радий, що швидко вийде в світ цей Ваш, як видно, дуже багатий збірник лемківських мелодій, що дасть незвичайно розмаїтий матеріал” [18, с. 368].

Ф. Колесса вислав К. Квітці рукопис майбутнього видання. У листі-відповіді київський вчений коротко спинився на деяких віднайдених у збірці неточностях і дуже коректно зрозумівав свої зауваження. Правдоподібно, Ф. Колесса переслав К. Квітці останню версію лемківського збірника, так як пісня під № 34, про яку йдеться у листі та до якої мав свої коментарі-зауваги К. Квітка, вже в опублікованому збірнику також зберегла той самий номер. Листовно Ф. Колесса радився з К. Квіткою і стосовно назви збірника. На остаточний варіант заголовку: “Народні пісні з галицької Лемківщини: Тексти й мелодії”^{*} мабуть таки вплинули роздуми та аргументи київського соратника [18, с. 370].

Результати, здобуті в лемківській експедиції Ф. Колесса, як делегат від НТШ, оприлюднив на II конгресі слов'янських географів та етнографів, який відбувся 1-12 червня 1927 у Кракові. Дослідник виголосив реферат “Характеристичні признаки західньої групи українських діалектів музичних в мелодіях народніх пісень з Лемківщини”. Доповідь викликала жваву дискусію у якій взяли участь П. Пліцка, Ян Чекановський, Адам Фішер [35, с. 142-143]. Реферат згодом був опублікований у збірнику конгресу [35; 36]. Матеріали з лемківських досліджень лягли також в основу доповіді Ф. Колесси “Карпатський цикл (спільних лемкам, словакам, моравським чехам і полякам)”, з якою вчений виступив на першому з'їзді слов'янських філологів, що пройшов у Празі з 6 по 13 жовтня 1929 року. Цей виступ також був опублікований [28].

Через низку різних обставин, вочевидь спочатку об'єктивних, спричинених “труднощами з печатанням нот” (відсутністю коштів, технічними проблемами при друкуванні нот), відтак і суб'єктивних викликаних, як писав Ф. Колесса “нещасливим випадком, який довелося мені пережити в 1928 р.” [32, с. VII], великим об'ємом праці, збірник, який розпочали друкувати ще 1927 року побачив світ аж через два роки. Його видавали частинами, поетапно. Із короткого листовного звіту Ф. Колесси до К. Квітки про його здобутки в ті роки, можна довідатися, що на той час (перша половина 1928 року) “приготовлені до друку 17 аркушів лемківських мелодій” [18, с. 376] уже були надруковані. Втім, робота над виданням тривала і даліше. Ф. Колесса писав К. Квітці, що “випущення цього тому вимагає ще дуже багато праці, над якою саме тепер сиджу, і упорядкування текстів, підшукування паралель, до текстів і мелодій, вступна студія, всілякі табелі, пояснення діакритичних знаків, зміст німецькою мовою і т. п.” [18, с. 376]. Про неймовірну завантаженість Ф. Колесси говорять його слова: “Я остаю під тягарем безперервної тяжкої праці – без хвилики віддиху навіть в часі ферій і навіть в час свят: звичайний прохід – це розкіш, на яку тяжко мені здобується” [18, с. 375]. Остаточна робота над лемківським збірником була завершена десь на початку весни 1929 року, саме 15 березням 1929 року датована і підписана Ф. Колессою вступна стаття.

Отож, збірник лемківських мелодій під назвою “Народні пісні з галицької Лемківщини” вийшов 1929 року [32]. Однак, не як черговий том “Матеріалів до

^{*} Серед варіантів назв були такі як: “Лемківські народні пісні”, “Народні пісні з Лемківщини”, “Українські народні пісні з Лемківщини – тексти й мелодії” [18, с. 370].

української етнології”, а в серії “Етнографічний збірник НТШ”, як його 39–40 томи (фактично вони стали останніми томами серії ЕЗ НТШ взагалі). Сам Ф. Колесса вважав його чи не найкращим у своєму науково-збирацькому доробку, про що, зокрема, писав: “Із праць Ф. Колесси, присвячених музичному фольклору західних областей найвизначніше місце займає двотомовий збірник (ст. XXXII – 469) Народні пісні з галицької Лемківщини” [27, с. 250].

Відкриває збірник вступна розвідка, яка, як і належить науковому виданню містить такі позиції як історія появи видання, аналіз представленого народномузичного матеріалу й обґрунтування обраної системи його класифікації. Збірник, як того вимагали подібні видання, має низку показників, зокрема тематичний, паралелі до словесних текстів і мелодій. “Та найважливіший висновок, до якого дають автори основу вказані ним паралелі з великої літератури збірників, – це ствердження факту, що Лемківщина і в сфері музичної культури належить до українського етнічного типу. Лемківський музичний діалект виявляє нерозривну спільність, одно ціле з іншими українськими музичними діалектами, відбігаючи від них головню лиш у своїй надбудові, у новіших напластуваннях” [27, с. 250].

Основу монографії склали фольклорні записи Ф. Колесси з його лемківських експедицій 1911–1913 років. Окрім цих матеріалів, до видання увійшли також мелодії, які були записані та здобуті при інших нагодах. Зокрема, до збірки включена одна мелодія з смт Великого Березного*. Найімовірніше у цьому населеному пункті Ф. Колесса побував під час своєї бойківської експедиції [17] коли він, працюючи на Турківщині “в часі літніх феєрій 1910 р. заїхав в Ужгородський округ” [33, с. 4]. І хоч про відвідання цього населеного пункту збирач ніде і ніколи не згадував, Великий Березний знаходиться поруч із селами Кострини, Ужок, Волосянка, Люта з яких фольклорні записи було опубліковано [33, с. 4]. Не виключено також і те, що безпосередньо у Великому Березному Ф. Колесса і не був, а цю єдину пісню він записав в одному із перелічених сіл від когось з цього населеного пункту.

До збірника Ф. Колесса включив і матеріали, які він початково приготував до Руських томів “Народної пісні в Австрії”. Так у архіві Ф. Колесси серед чернеткових матеріалів лемківського збірника знаходяться численні нотації пісень написаних на нотних картках, проштампованих спеціальною печаткою “Народна пісня в Австрії”, яку ставили на документах, що стосувалися проекту австрійського уряду [29]. Ці мелодії були згодом опубліковані у збірці, наприклад, із с. Волташова [32, № 25], с. Шкляри [32, № 255].

Понад 40 пісень, поміщених у збірнику, збирач записав при різних okazіях від інтелігентів. Зокрема до видання увійшли мелодії, схоплені від Модеста Менцінського [32, № 372б, 375 г, 390, 401в, 430, 438 б, 527], від згаданого вище отця Ор. Мартиновича. Чотири пісні Ф. Колессі передала вчителька Юлія Назарович, які вона записала від селян села Чистогорб 1900 року [32, № 33, 75, 117, 233]. Ще 23 лемківські мелодії Ф. Колесса занотував у Відні, де з родиною перебував лихоліття Першої світової війни, від п’ятдесятип’ятилітнього управителя народної школи з с. Розстайного** Івана Гомика (Івана Лемка), який, як писав Ф. Колесса, “прекрасно передавав народній спів та відступив мені свої записки текстів до проспіваних 23 мелодій” [32, с. VI].

* Сьог.: смт Великий Березний, р-он Великий Березний, Закарпатська обл.

** Сьог.: с. Розстайне (Rozstajne), гміна Крємпна, повіт Ясло, підкарпатського воеводства, Польща.

Увійшли до збірника і пісні, занотовані фольклористом “в 1890-тих рр. головно від питомців греко-католицької духовної семінарії у Львові, що походили з Лемківщини” [32, с. VI]. Вочевидь, ці записи були пов’язані із його участю у “Комітеті 1894/95”, створеному наприкінці XIX століття Остапом Нижанківським спеціально для збору та публікації українських народних мелодій [40]. Занотовані у ті роки Ф. Колесою мелодії планували помістити до планованого “Комітетом” видання. У лемківському збірнику ці пісні паспортизовані під узагальненою назвою: “з Сяніччини”. Серед кореспондентів цих студентських років, судячи із коментарів Ф. Колесси, був і отець Фаленчак [32, № 472 б].

Загалом збірник, за таксуванням Ф. Колесси, “містить коли почислити й варіанти, 820 мелодій із текстами” [27, с. 250]. Все ж, дослідник чомусь не порахував ще одного варіанта мелодії, долученого до № 191 б [32], але чомусь не протаксованого, хоча подібні звуковисотні відмінності у інших піснях він усюди числив як окремих номер. Зважаючи на це – мелодій з варіантами у збірнику є 821, а без варіантів – 624. І хоч фольклорист писав, що на Лемківщині “мелодії записано у значній частині при допомозі фонографу” [27, с. 250], все ж зафонографовані наспіви склали у збірнику лише чверть усіх експедиційних матеріалів. Тож списаних з фоноваликів мелодій, судячи із спеціальних позначок у вигляді зірочки “*” коло номера пісні, є всього 190. Сам же Ф. Колесса подав ще меншу цифру – 186 [32, с. VI].

У збірнику Ф. Колесса намагався вичерпно представити як усі побутуючі на Лемківщині музичні типи, так і по можливості усі жанри, характерні для пісенного фольклору лемків. Це насамперед обрядові мелодії річного календаря: колядки, щедрівки, гаївки, собіткові й обжинкові пісні. З родинного календаря подано чимало весільних, дві хрестильні мелодії. Найбільше у збірці вміщено звичайних пісень. На відміну від збірників О. Роздольського – С. Людкевича “Галицько-руські народні мелодії” [45] та Якова Сенчика – Людвіка Плосайкевича “Мелодії українських народних пісень з Поділля і Холмщини” [43], які також були видані під егідою ЕК НТШ, усі словесні тексти пісень тут подано повністю.

Монографію прихильно прийняли сучасники. Особливо доброзичливо відгукнувся про нове видання К. Квітка. Отримавши щойно опублікований том у листі до Ф. Колесси він писав: “Обговорити докладно Ваш лемківський збірник є мій найперший довг, але для цього треба набратися сил. Це така багата річ, що не тільки написати про неї, але і простудіювати як слід – вимагає попереднього ремонту здоров’я” [18, с. 397]. Така рецензія не забарилася. За оцінкою К. Квітки, праця Ф. Колесси є одною з найвизначніших не тільки в слов’янській, але й в світовій музичній фольклористиці зважаючи на надзвичайно високо наукове опрацювання матеріалу [52].

Зацікавлення Ф. Колесси лемківським музичним фольклором не полишало його і надалі. Так у “Звіті діяльності філологічної групи Об’єднання праці українських науковців” при Українському центральному комітеті датованому 7 травнем 1943 року, ануючи питання транскрибування мелодій із валиків О. Роздольського, зокрема було сказано, що із них “доси були списані для видання акад. [Ф.] Колесою і [С.] Людкевичем лемківські мелодії...” [24, арк. 124]. Однак де ці нотації наразі невідомо*

* Уже після смерті О. Роздольського, його лемківські фонозаписи транскрибував також Богдан Дрималик. Чернетки транскрипцій знаходяться в архіві Проблемної науково-дослідної лабораторії музичної етнології Львівської національної музичної академії ім. М. Лисенка.

Рукописні та фонографічні матеріали, зібрані академіком у трьох лемківських експедиціях, знаходяться сьогодні у двох архівних колекціях. Зокрема, рукописні документи зберігаються у приватному архіві Ф. Колесси у Львові. Тут містяться нотації мелодій (чернеткові з численними правками Ф. Колесси та переписані на чисто), словесні тексти пісень, списки зафіксованих творів за селами, чимало різних “робочих” нотаток, “заготовок”, зроблених при підготовці збірника до публікації, рукопис вступної розвідки. Тут також знаходиться рукописний збірник словесних текстів “Лемківські пісні” Івана Гомика. Серед матеріалів – й автограф реферату “Характеристичні признаки західної групи українських діалектів музичних в меляодіях народних пісень з Лемківщини”, який виголосив Ф. Колесса на ІІ з’їзді слов’янських географів та етнографів у Кракові.

Інша частина лемківських архівних матеріалів Ф. Колесси, його фонографічний доробок, знаходиться в архіві Інституту народознавства НАН України (Львів). Ще 1976 року усю колекцію валків (у тому числі щонайменше 25 валиків з Лемківщини) описав і частково скопіював на магнітофонну плівку львівський етномузиколог Любомир Кушлик*. На початку 90-х років ХХ століття через аварію у водопроводі фонозбірка серйозно постраждала. Частина валиків пропала безповоротно. Намокли та були знищені картонні футляри, у яких циліндри зберігалися, тож значну частину валиків було загорнуто в папір без будь якого опису. Відтак ідентифікувати колекцію у такому стані наразі вкрай важко.

Спираючись на відомості з опису Л. Кушлика та дані, здобуті при огляді колекції сьогодні, можна констатувати які валики там таки є, а які гіпотетично ця колекція могла би містити. Наразі можна стверджувати, що у архіві є 16 фоноциліндрів, рекордованих збирачем у експедиціях 1912-1913 років.

Зокрема, з експедиції 1912 року в архіві Інституту знаходиться п’ять валиків (№ I, II, III, IV, V – усі цілі) з с. Цигелка, три валики (№ I, V, VII – усі цілі) з с. Ганчова (у реєстрі 1976 року їх було шість: № I, III, V, VI, VIII, XII). Можна поки що говорити про єдиний збережений непошкоджений валик під № II, рекордований у с. Тварожч Нижній. До аварії їх було два.

Серед не ідентифікованих можуть знаходитися валики із лемківських сіл Ставіша (№ II) та Висова (№ IV). Їх опис зберігся у каталозі Л. Кушлика. На футлярі валика з Висової було зазначено, що там рекордовано собіткову пісню. У рукописному ж списку пісень з цієї експедиції, який уклав Ф. Колесса, також зазначено, що на четвертому валику записано пісню “Яне, Яне, сьвятий Яне” [29]. Саме вона є опублікованою у лемківському збірнику Ф. Колесси під номером 130 [32, № 130].

Експедиція 1913 року представлена у колекції фоноциліндрами з Андріївки. Наразі ідентифікованими є хіба валик № II (тріснутий) і № IV (цілий). Ще 1976 року в архіві знаходилося щонайменше п’ять валиків з цього села, за їхніми порядковими номерами це валики під номерами I (1-13), II (14- ...), IV, V, VI.

Отож, студії Ф. Колесси над лемківським фольклором – важлива й етапна сторінка дослідницької біографії фольклориста. Експедиційними дослідженнями він охопив територію північної Лемківщини, під час яких (частково і при інших нагодах) згромадив понад 850 народних мелодій, які фіксував як зі слуху, так і на фонографічні валики (близько 40). Використання для запису народної музики

* Магнітофонні копії знаходяться в архіві Проблемної науково-дослідної лабораторії музичної етнології Львівської національної музичної академії ім. М. Лисенка.

фонографу, сприяло не тільки результативності дослідницької праці, але здійсненню у рамках найновіших європейських дослідницьких методик документування фольклору із звукозаписувальною технікою, зокрема використання методики подвійного, слухового та фонографічного документування. Виконуючи проекти двох авторитетних інституцій Ф. Колесса водночас реалізував і власний проект: дослідження народної музики маргінальних українських територій. Відтак зібравши багатий народномузичний матеріал він переконливо аргументував свої висновки про те, що “в своїх основах і в давніших пісенних покладах лемківський діалект виявляє тісний зв’язок і нероздільну єдність із західною групою українських музичних діалектів” [27, с. 356], а Лемківщина належить до українського етнічного типу. Довгоочікуваний результат експедиційних досліджень – монографічний збірник “Народні пісні з галицької Лемківщини”, в силу історичних причин, став не тільки останнім масштабним виданням народних мелодій ЕК НТШ, але найповнішим зібранням лемківського музичного фольклору і навряд чи сьогодні хтось в змозі перевершити зроблене Ф. Колесою.

1. Видавництво народних пісень // Діло. – 1904. – № 259.
2. Горбаль Б. Лемківська народна музика на американських рекордах / Богдан Горбаль, Владек Максимович. – Б. м., 2008. – 187 с.
3. Гошовський В. Академик Філарет Колесса / Владимир Гошовський // Советская музыка. – 1971. № 9. – С. 106–111.
4. Грица С. Видатний дослідник фольклору слов’янщини / Софія Грица // НТЕ. – 1971, липень-серпень. – № 4. – С. 46–58.
5. Грица С. На схилах карпатських Бескидів / Софія Грица // Гиза Орест. Українські народні пісні з Лемківщини. – Київ, 1972. – С. 4–15.
6. Грица С. Українська фольклористика ХІХ – початку ХХ століття і музичний фольклор / Софія Грица. – Київ; Тернопіль, 2007. – 152 с.
7. Грица С. Ф. М. Колесса. – Київ, 1962. – 111 с.
8. Діяльність Виділу // Хроніка НТШ. – Львів, 1920. – Ч. 63-64. – С. 1-6.
9. Діяльність Виділу // Хроніка НТШ. – Львів, 1926. – Ч. 67-68. – С. 6–22.
10. Діяльність секцій і комісій // Хроніка НТШ. – Львів, 1926. – Ч. 67–68. – С. 23–31.
11. Діяльність секцій і комісій. Етнографічна комісія // Хроніка НТШ. – Львів, 1930. – Ч. 69–70. – С. 74–75.
12. Довгалюк І. До історії поліської експедиції Філарета Колесси та Казімежа Мошинського / Ірина Довгалюк // Народна творчість українців у просторі та часі. – Луцьк, 2010. – С. 50-60.
13. Довгалюк І. З історії проекту “Народна пісня в Австрії” / Ірина Довгалюк // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Львів, 2006. – Вип. 37. – С. 276–287.
14. Довгалюк І. “Корпус українського фольклору” Етнографічної комісії Наукового товариства ім. Шевченка у Львові / Ірина Довгалюк // Етномузика. – Львів, 2008. – Ч. 4 : Збірка статей та матеріалів на честь 100-ї річниці збірника “Галицько-руських народних мелодій” Осипа Роздольського та Станіслава Людкевича. – С. 9–36. – (Наукові збірники Львівської національної академії ім. М. Лисенка. – Вип. 21).

15. *Довгалюк І.* Музично-етнографічна діяльність Осипа Роздольського / Ірина Довгалюк. – Київ, 1998. – 50 с.
16. *Довгалюк І.* Осип Роздольський: Музично-етнографічний доробок / Ірина Довгалюк. – Львів, 2000. – 153 с.
17. *Довгалюк І.* Перша бойківська експедиція Філарета Колесси // Вісник Львівського університету. Серія мистецтвознавство. – Львів, 2009. – Вип. 9. – С. 54–69.
18. *Залеська Р.* Листування Климента Квітки і Філарета Колесси / Роксоляна Залеська, Анатолій Іваницький // Записки НТШ: Праці секції етнографії та фольклористики. – Львів, 1992. – Т. ССХХІІІ. – С. 309–416.
19. Засідання Виділу // Хроніка НТШ. – 1911. – Вип. ІІ. – Ч. 46. – С. 3.
20. Засідання Виділу // Хроніка НТШ. – 1911. – Вип. ІІІ. – Ч. 51. – С. 4.
21. Засідання Етнографічної комісії // Хроніка НТШ. – 1911. – Вип. ІІІ. – Ч. 47. – С. 16.
22. Засідання Етнографічної комісії // Хроніка НТШ. – 1911. – Вип. ІV. – Ч. 48. – С. 19.
23. *Кияновська Л.* Син століття Микола Колесса в українській культурі ХХ віку / Любов Кияновська. – Львів, 2003. – С. 294 с.
24. Книга протоколів засідань філологічної секції // Центральний державний історичний архів у Львові. – Ф. 1. – Оп. 309. – Од. зб. 40.
25. Книга протоколів засідань членів Етнографічної комісії за 1914-1943 р. // ЦДІА. – Ф. 1. – Оп. 309. – Од. зб. 746.
26. Колекція фонографічних валиків // Архів Інституту народознавства НАН України (Львів).
27. *Колесса Ф.* Історія української етнографії / Філарет Колесса. – Київ, 2005. – 367 с.
28. *Колесса Ф.* Карпатський цикл народніх пісень (спільних українцям, словакам, чехам і полякам) / Філарет Колесса // Sborník prací I. Sjezdu Slovanských filologů v Praze 1929. Uspořádali Jiří Horák, Matyáš Murko, Miloš Weingart a Stanislav Petřa, Praha, 1932. S. 93–114
29. *Колесса Ф.* Матеріали з лемківських експедицій (рукописи) // Приватний архів Філарета Колесси у Львові.
30. *Колесса Ф.* Матеріали до проекту “Народна пісня в Австрії” (рукописи) // Приватний архів Філарета Колесси у Львові.
31. *Колесса Ф.* Мелодії українських народних дум / Філарет Колесса. – Львів, 1910. – Серія І. – (Матеріали до української етнології ЕК НТШ. – Т. ХІІІ); 1913. – Серія ІІ. – (Матеріали до української етнології ЕК НТШ. – Т. ХІV); передрук: Колесса Ф. Мелодії українських народних дум / Філарет Колесса. – Київ, 1969.
32. *Колесса Ф.* Народні пісні з галицької Лемківщини: Тексти й мелодії. – Львів, 1929. – 469 с. – (Етнографічний збірник НТШ. – Т. 39–40).
33. *Колесса Ф.* Народні пісні з південного Підкарпаття: Тексти й мелодії із вступною розвідкою / Філарет Колесса. – Ужгород, 1923. – (Окрема відбитка). – 83 с.
34. *Колесса Ф.* Справозданє з етнографічної екскурсії / Філарет Колесса // Хроніка НТШ. – 1912. – № 52. – В. 4. – С. 24.
35. *Колесса Ф.* Характеристичні признаки західної групи українських діалектів музичних в мьелодіях народніх пісень з Лемківщини / Філарет Колесса // Рамієтнік ІІ

zjazdu słowiańskich geografów i etnografów odbytego w Polsce w roku 1927. – Kraków, 1930. – Т. II. – S. 139–143.

36. *Колесса Ф.* Характеристичні признаки мелодій народних пісень з Лемківщини / Філарет Колесса // Колесса Ф. Музикознавчі праці. – Київ, 1970. – С. 352–356.

37. *Колесса Ф.* Музичний фольклор з Полісся (Систематизація матеріалу, вступна стаття, пісенні паралелі Ф. Колесси) / Філарет Колесса, Казімеж Мошинський / Упорядкування, вступна стаття, примітки, переклад з польської С. Грици. – Київ, 1995. – 418 с.

38. *Колесса Ф.* Мелодії гаївок / Філарет Колесса, Осип Роздольський // Гнатюк В. Гаївки / Володимир Гнатюк. – Львів, 1909. – (Матеріали до української етнології ЕК НТШ. – Т. XII).

39. *Левандовська Б.* З досліджень над лемківським музичним фольклором / Божена Левандовська // Гуцули, бойки, лемки – традиція і сучасність. – Краків, 2008. – С. 113–122.

40. *Луканюк Б.* Народномузичні рукописи Остапа Нижанківського / Богдан Луканюк // Етномузика: Збірка статей та матеріалів на честь 150-ліття Івана Франка / Упор. Б. Луканюк. – Львів, 2007. – Число 2. – С. 9–52. – (Наукові збірки Львівської державної музичної академії ім. М. Лисенка. Вип. 14).

41. Народні пісні всіх австрійських народів // Діло. – 1904. – № 258.

42. Наукова діяльність Товариства // Хроніка НТШ. – Львів, 1922. – Ч. 65–66. – С. 11–18.

43. *Плосайкевич Л.* Мелодії українських народних пісень з Поділля і Холмщини / Людвік Плосайкевич, Яків Сенчик. – Львів, 1916. – (Матеріали до української етнології НТШ. – Т. 16).

44. *Правдюк О.* Українська музична фольклористика / Олександр Правдюк. – Київ, 1978. – 327 с.

45. *Роздольський Й.* Галицько-руські народні мелодії : У 2 ч. / Йосип Роздольський, Станіслав Людкевич. – Львів, 1906. – Ч. 1; 1908. – Ч. 2. – (Етнографічний збірник НТШ. – Т. XXI–XXII).

46. *Сластіон О.* Микола Віталійович Лисенко (Спогади) / Опанас Сластіон // М. В. Лисенко у спогадах сучасників. – Київ, 1968. – С. 249–276.

47. *Чаплик К.* Трансформація пісенного фольклору лемківських переселенців у Західній Україні (повоєнний період) / Катерина Чаплик. – Автореферат на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства. – Київ, 2010. – 20 с.

48. *Шуст Я.* Ф. М. Колесса / Ярослав Шуст. – Київ, 1955. – 60 с.

49. *Шухевич В.* Народна пісня в Австрії / Володимир Шухевич // Діло. – 1913. – 27 червня. – № 141.

50. Ankündigung des Werkes Das Volkslied in Österreich. – Wien, 1918. – 186 s.

51. *Dovhal'uk I.* Das Projekt “Das Volkslied in Österreich” und Filaret Kolessa / Iryna Dovhal'uk // Jahrbuch des Österreichischen Volksliedwerkes. – Wien, 2004/2005. – Bd. 53/54. – S. 134–151.

52. *Kvitka Kl.* Kolessa, Filaret: Narodni pisni z halyc'koi Lemkivščyny. Lw. 1929. Naukove T-vo im. Ševčenka. Etnografičnyj zbirnyk , tom XXXIX-XL (Volkslieder aus dem galicischen Lemkengebiete. Texte und Melodien. 8, LXXXII + 469 S.) / Kvitka Kl. // Slavische Rundschau. –1931, Februar. – S. 110–111.

53. *Saladiak Andzej.* Pamiątki i zabytki kultury ukraińskiej w Polsce. – Warszawa, 1993.

Лемківські зібрання Філарета Колесси: Показчик*

województwo kraj, область	powiat, okres, район	gmina, region, сільрада	selo wieś obec	Кількість записаних творів		Кількість друкованих творів		Дата запису	
				всього	фоногра- фом	всього	фоног- рафом		
małopolskie (Kraków) Польща	Gorlice	Ropa	Losie Лосє	1		1		[1912]	
			Sękowa	Małastów Маластів	112	7	109		1912
				Pantna ¹ Пантана	135		134		1912
		Ropica Górna Ропиця руська Ропиця Горна		9		9		1912	
		Uście Gorlickie	Biechnarka Блехнарка	2		2		[1912]	
			Brunary Wyżne Брунари вижні	14	7	14	6	1912	
			Hańczowa Ганчова	90	79	89	76	1912	
			Kwiatów Квятонь	13		12		1912	
			Stawisza Ставіша	16	16	16	16	1912	
			Uście Gorlickie Усте руське Усте Горлицьке (з 1949 року)	63	21	62	19	1912	
	Nowy Sącz	Muszyna	Andrzejówka Андріївка	47	30	47	30	1913	
			Rowtoźnik Поворозник Поврозник	2		2		1913	
	podkarpackie (Rzeszów) Польща	(Krosno)	(Dukla)	Kamianka ² Камінка, Кам'янець Кам'янка	1		1		[1911]
				Rymanów	Woltożowa ³ Волтошова Волтушова	61		59	
Deszno Дошно		50			50		1911		
Jaśliska		Szklary Шклярі	65		65		1911		
		Jaśliska Wola Niżna Яєльська Воля нижня	27		27		1911		
Sanok		Zagórz	Srednie Wielkie ⁴ Середніє Велике	1				[1912]	
		Komańcza	Czystogarb ⁵ Чистогорб (до 1952 року)	4					
Jasło		Krempna	Rozstajne ⁶ Розстайне	24		23			
Prešov Словацьчина	Bardejov	Homý Šariš	Nižný Tvarožec Тварожч Нижній	2		2		1912	
			Cigeľka Цигелка		5 валків			1912	
Закарпаття (Ужгород) Україна	Великий Березний	Великий Березний	Великий Березний	1		1		[1910]	

* У таблиці подано сучасні назви населених пунктів у яких працював Ф. Колесса. У графі переліку сіл спочатку виписана його нинішня назва, потім так, як це опублікував Ф. Колесса у монографії (якщо є відмінності), а відтак – транскрипція за довідником Анджея Саладяка [52].

¹ Село сьогодні формально не існує, воно приєднано до Маластова: Małastów, gmina Sękowa, powiat Gorlice, województwo małopolskie.

² Сьогодні село Кам'янка взагалі не існує [52, с. 88].

³ 1947 року село Волтошова перестало існувати [52, с. 117].

⁴ Імовірно, запис був зроблений у Маластові. Принаймні єдина записана пісня з Великого Середнього знаходиться у рукописі фольклориста серед пісень з Маластова.

⁵ Записи Ф. Колесса отримав від учительки Юлії Назарович, які вона записала від селян 1900 року.

⁶ Запис зроблено у Відні 1917 року від управителя народної школи з с. Розстайного Івана Гомика.

LEMKIVSCHYNA IN RESEARCHES OF FILARET KOLESSA**Iryna DOVHALYUK**

*Filaret Kolessa Ukrainian Folkloristics Department,
The Ivan Franko National University in Lviv,
Universytetska Str., 1/345, 79602 Lviv, Ukraine,
tel.: (+38032) 239 47 20, e-mail: iradovhalyuk@gmail.com*

Summer 1911–1913 made Filaret Kolessa three expeditions to Lemkivshchyna for the recording of folk melodies, deciding their own research project on marginal Ukrainian territory and collecting material for the publication of Ruses volumes of Austrian government “Das Volkslied in Österreich” and the Corps of Ukrainian folklore, scheduled Ethnographic Commission of the Shevchenko Scientific Society. In all visited F. Kolessa 21 Lemkivshchyna village, recorded over 800 songs, of which at least 220 on the phonographic cylinders. Collected in these expeditions and on other occasions melodies were published in a separate edition, 1929.

Keywords: Filaret Kolessa, Lemky music folklore, phonographing of folk music, folklore expeditions.

ЛЕМКОВЩИНА В ИССЛЕДОВАНИЯХ ФИЛАРЕТА КОЛЕССЫ**Ирина ДОВГАЛЮК**

*Кафедра украинской фольклористики имени академика Филарета Колессы,
Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1/345, 79602 Львов, Украина,
тел.: (+38032) 293 47 20, e-mail: iradovhalyuk@gmail.com*

Филарет Колесса летом в 1911–1913 годах для записи народных мелодий провел три экспедиции на Лемковщину, осуществляя собственный проект с изучения маргинальных украинских территорий и собирая материал для украинских томов издания австрийского правительства “Das Volkslied in Österreich”, а также Корпуса украинского фольклора, который был запланирован Этнографической комиссией НТШ. Всего Ф. Колесса посетил 21 село Лемковщины, где записал свыше 800 мелодий, из них более 220 на фонографические валики. Собранные в этих экспедициях и при других случаях мелодии были изданы отдельным сборником в 1929 году.

Ключевые слова: Филарет Колесса, лемковский музыкальный фольклор, фонографирование народной музыки, фольклористические экспедиции, издание лемковского фольклора.

Стаття надійшла до редколегії 21.03.2012

Прийнята до друку 12.09.2012